

Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha, Academia 2004. (SN 2)

Mluvnice češtiny 1. Praha, Academia 1986. (MČ 1)

Příruční mluvnice češtiny. Nakl. Lidové noviny 1995. (PMČ)

Sochová, Z. – Poštolková, B.: Co v slovnících nenajdete (novinky v současné slovní zásobě). Praha, Portál 1994.

Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen. Praha, Academia 1967. (TS 2)

NOVÉ NÁZVY AKCÍ A POPLATKŮ

Jindra Světlá

Vedle hojně zastoupených sémantických skupin neologizmů tvořených odvozováním příponami, jako jsou např. názvy osob, jsou v neologické vrstvě z hlediska slovtvorby zajímavé i některé dílčí, méně četné sémantické skupiny názvů jmen. Po stránce produktivity slovtvorných prostředků se k nim řadí např. názvy akcí a názvy poplatků, které se v porovnání s předchozím obdobím vyznačují zvýšeným výskytem.

I. NOVÉ NÁZVY AKCÍ

Nové jednoslovné názvy akcí vznikají v současné době různými pojmenovacími postupy, především slovtvornými (derivací, kompozicí) a přejímáním z cizích jazyků. V současné době se tvoří zejména pomocí přípony *-iáda*; s tímto významem vznikají též nová verbální substantiva na *-ní*.

1. Přípona *-iáda* vznikla mylným rozložením slova *olympiáda* a připojením kmenového *-i-* k pádové koncovce.¹ O významu slov s touto příponou se naše mluvnice většinou příliš nezmiňují. Krátkou zmínku najdeme ze starších kompendií v Novočeském tvoření slov (Šmilauer 1971, s. 60), kde je přípona *-iáda* uvedena u sémantických skupin, a to s významem ‚aféra‘ (např. *kopnickiáda*), a u tvoření jmen knih ap. „podle jména hrdiny“ (*broučkiáda*); v TS 2 (1967, s. 428) je zmiňován slovtvorný typ cizího původu *wagneriáda*, *kmochiáda* v rámci jmen podle původu, tj. u názvů podle osoby, od níž substance pochází. Dále se můžeme opřít jen o výklad významu jednotlivých slov s příponou *-iáda* zachycených v PSJČ nebo v SSJČ; vyskytují se zde v několika významech: 1. ‚sportovní akce‘, 2. ‚dílo daného autora a jemu podobné‘ (např. *faustiáda* ‚dílo o Faustovi‘, *broučkiáda* ‚příběhy pana Broučka‘, *kmochiáda* ‚směs ze skladeb F. Kmocha‘), 3. ‚chování, jednání ve stylu dané osoby, uvedené v základu názvu‘ (např. *švejkíáda* ‚jednání jako Švejk‘, *klauniáda* ‚vystoupení klauna, chování jako klaun‘).

Slovtvorný typ s příponou *-iáda* je stále produktivní, a to jak v češtině, tak např. i ve slovenštině.² V současné době jde o polyfunkční sufix, jehož pomocí stále vznikají dějové názvy s různými strukturními významy³; zde se však bude-

¹ Blíže viz NŘ 1955, s. 128.

² Srov. Jacko 1989, s. 244: „Přípona *-iáda* je v současnosti produktivna, a hoci sa zatiaľ nezachytáva v slovenských príručkách o tvorení slov, treba s ňou počítat“.

³ Srov. např. *bondiáda* (v SN 1 s významy 1. ‚film s hlavní postavou Jamesem Bondem‘, 2. ‚špiónážní akce ve stylu J. Bonda‘), *ramboiáda* (v SN 1 s významem ‚příběh, knížka s filmovou postavou Rambo‘) aj.

me zabývat především názvy akcí. Ukazuje se totiž, že v neologické vrstvě češtiny přibývají ve značném množství.

V současné době se nové názvy akcí tvoří od základů cizích i domácích (od pojmenování osob i věcí), a to jak v platnosti vlastních jmen, tak i jmen obecných. Zároveň dochází k další sémantické diferenciaci a vyhraňování dílčích sémantických skupin.

V základním významu ‚název akce‘ pojmenování s příponou *-iáda* původně označovala vrcholné **sportovní akce** mezinárodního charakteru; v základu tohoto typu byla nejprve vlastní jména⁴, později i obecná jména latinsko-řeckého původu.⁵

Nové názvy akcí odvozené od vlastních jmen označují nejen názvy různých **soutěží** (např. *Pythagoriáda* ‚matematická olympiáda‘, *Prášiliáda* ‚literární soutěž v duchu barona Prášila‘ apod.), ale také názvy **pořádů** odvozené od jmen různých autorů, skladatelů apod., např. *Schubertiáda* (série koncertů), *Komeniáda* (mezinárodní výstava), *pythoniáda* (přehlídka filmů skupiny Monthy Python), **společenských událostí**, např. *oscariáda* (předávání filmových cen Oscarů) aj., a také názvy **akcí organizovaných na počest nějaké osobnosti**, popř. názvy **vzpomínkových akcí**, např. *Lennoniáda* (akce věnovaná památce J. Lennona), *Kafkiáda*, *Werichiáda* (setkání Werichovců) aj.⁶

K názvům **sportovních akcí** odvozeným od jmen obecných v současné době přibýlo jen nové pojmenování *veteraniáda* ‚sportovní soutěž pro veterány‘. V posledním období se však tento typ začal hojně využívat pro tvoření názvů nejrůznějších **soutěží**, tj. **jiných než sportovních akcí**. Jejich derivačním základem jsou nově obecná jména, často s domácími slovotvornými základy, např. *drakiáda* ‚soutěž v pouštění draků, soutěž o nejlepšího draka‘, *kuličkiáda* ‚soutěž ve cvrknání kuliček‘⁷; od cizích základů byla utvořena *puzziáda* ‚soutěž ve skládání skládanek puzzle‘ a *bambiriáda* ‚přehlídka volnočasových aktivit dětí a mládeže‘. Některé z těchto akcí se již každoročně pravidelně opakují (srov. *Další ročník kuličkiády se vydařil*), některé se dokonce pořádají v mezinárodním měřítku (srov. *Bambiriáda 2004 se letos konala nejen u nás, ale i na Slovensku*).

Slovotvorný typ s formantem *-iáda* se uplatňuje i při příležitostném tvoření

⁴ Z názvů sportovních akcí takto utvořených již dříve např. PSJČ uvádí z ruštiny přejatý výraz *spartakiáda* vytvořený ze jména Spartakus v původním významu ‚tělocvičná a sportovní slavnost v Sovětském svazu‘ (viz písmeno S, 1948–51); podle tohoto vzoru se u nás pod stejným názvem konala 1. dělnická spartakiáda v r. 1921 (srov. SSJČ).

⁵ Např. z lat. základu vznikla *univerziáda* ‚vrcholná mezinárodní sportovní soutěž vysokoškoláků‘ (srov. SSJČ).

⁶ V názvech konkrétních akcí tato pojmenování vystupují ve funkci vlastních jmen (srov. např. rozhlasový pořad *Werichiáda*), některá už pojímáme jako apelativa.

⁷ Jako oficiální soutěž se pořádá 15 let.

názvů nejrůznějších **nesoutěžních akcí** zábavního charakteru, jejichž téma, program se stává derivačním základem dějového názvu, např. *tričkiáda* ‚akce pro děti spojená s malováním na trička‘, *štempliáda* ‚razítkovací a výstavní akce‘, *brambořiáda* aj.

Další sémantickou podskupinou tvořenou od obecných jmen jsou názvy **veřejných (zejména kulturních) akcí a společenských událostí**, např. *autogramiáda* ‚veřejná akce spojená s podpisováním knih, fotografií ap. významnými osobnostmi‘⁸; přibývají též různé neologizmy označující rozhlasové či televizní pořady typu *humoriáda* (zábavný pořad Felixe Holzmana z konce 80. let) apod.

V souvislosti s novými názvy akcí můžeme připomenout i další dílčí sémantickou skupinu, a to **názvy afér**. Dílčí význam ‚aféra, událost spojená s určitou osobou, jejíž jméno je ve slovotvorném základu‘, se vyhranil již začátkem 20. století konkretizací dějového významu. Ke starším názvům tohoto typu odvozeným od vlastních jmen (*heydrichiáda*, *hilsneriáda*), z nichž některé měly jako protějšek slovní spojení (např. *Dreyfusova aféra – dreyfusiáda*) vznikají dnes neologizmy zejména v politické oblasti: *lizneriáda*, *vackiáda*, *clintoniáda*.

K názvům afér, jejichž základem je vždy vlastní jméno, můžeme přiřadit i dílčí sémantickou skupinu označující **názvy období**.⁹ Významově mají k sobě blízko, avšak nové názvy období vznikají výhradně od jmen obecných, např. *bolševiáda* ‚období vlády bolševiků‘, *lustriáda* ‚období lustrací‘, *demisiáda* ‚období častých demisí‘. Vzhledem ke snadnému tvoření vznikají často příležitostné výrazy, srov. např. *období tzv. křečkůád*, *pendrekiády roku 1989*. Tyto okazionalizmy bývají expresivní, spojené s negativním hodnocením.

2. Vedle produktivní přípony *-iáda* se v názvech některých (zejména zábavních) akcí uplatňují též **verbální substantiva na -ní** – vedle staršího *kufrování* (v názvu sportovní soutěže *Kufrování s Dominem*) dnes vznikají další názvy akcí, např. *slámování* ‚soutěž ve vytváření ozdobných předmětů ze slámy‘, *strašidlení* (v názvu akce *Staroměstské strašidlení*, průvod strašidel) aj.; verbální substantiva na *-ní* se také stávají základem některých složených názvů akcí, např. *kaprobrání* ‚soutěž v chytání kaprů holýma rukama‘, *Vyšehraní*, vyšehradský festival divadla a hudby‘.

3. Kromě tvoření odvozováním vznikají nové názvy akcí i jinými postupy; např. adaptací přejímek vznikají další názvy specializovaných sportovních akcí: *paralympiáda* ‚olympiáda tělesně postižených sportovců‘ (z angl. *paralympics*), *deaflympiáda* ‚olympiáda pro sluchově postižené sportovce‘, *abilympiáda* ‚soutěž

⁸ Vytvořeno z řeckého základu, ze slovníků poprvé zachyceno v ASCS (1995) a u Sochové – Poštolkové (1994).

⁹ V souladu s jedním z původních významů výrazu *olympiáda*.

zručnosti zdravotně postižených. Kompozičním postupem vznikají od stejného základu také další pojmenování různých soutěží mimo sportovní oblast, např. *bioolympiáda*. Podobně se využívá starší slovní základ *-gramiáda* u názvů společenských akcí: podle výrazu *autogramiáda* vznikla analogicky *videogramiáda* a rozšířením o komponent *vele-* i *veleautogramiáda*.

Pod vlivem angličtiny domácímú slovo tvornému typu s významem ‚aféra‘ zřejmě začíná konkurovat přejímání nových lexémů s komponentem *-gate*, např. *Monikagate*, *Wallisgate* aj.

V hudební oblasti se ve významu ‚hromadná organizovaná akce‘ uplatňuje také komponent *-tėja*; podle staršího vzoru *diskotėja* vznikla analogicky *rockotėja* (‚zábava spojená s tancem při rockové hudbě‘) a *salsotėja* (‚diskotėja, na níž se hraje a tančí především salsa‘); rozšířením tohoto základu vznikla *videodiskotėja* (‚diskotėja, na níž jsou promítány videoklipy‘) a *technodiskotėja* (‚diskotėja, na níž se tančí na hudbu ve stylu techno‘).

LITERATURA

- Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995. (ASCS)
 -cl-: Ještě jednou o slově spartakiáda. NŘ 38, 1955, č. 3–4, s. 126–128.
 Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: Dynamika slovné zásoby současné slovenčiny. Bratislava, Veda 1989.
 Jacko, J.: Slova typu olympiáda a napoleoniáda. Slovenská reč 49, 1984, č. 5, s. 318–319.
 Jacko, J.: Príležitostné slova typu šarkaniáda. Kultúra slova 23, 1989, č. 9, s. 306–308.
 Kroupová, L.: Proč kufrování? NŘ 1989, č. 1, s. 52–53.
 Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů. Praha, Academia 1998. (SN 1)
 Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha, Academia 2004. (SN 2)
 Odaloš, P.: O skupine podstatných mien s časťou -tėja. Kultúra slova 22, 1988, č. 7, s. 237–241.
 Odaloš, P.: Ďalšie slova typu olympiáda a napoleoniáda. Kultúra slova 23, 1989, č. 7, s. 243–246.
 Příruční slovník jazyka českého. Praha 1935–1957. (PSJČ)
 Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960–1971. (SSJČ)
 Sochová, Z. – Poštolková, B.: Co v slovnících nenajdete (novinky v současné slovní zásobě). Praha, Portál 1994.
 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. Praha, SPN 1971.
 Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen. Praha, Academia 1967. (TS 2)

II. NOVÉ NÁZVY POPLATKŮ

Tato malá, ale z hlediska tvoření zajímavá sémantická skupina zahrnuje názvy nejružnějších poplatků, platů, odměn a příplatků, dávek, přídavek a náhrad. Nové jednoslovné názvy vznikají dvěma pojmenovacími způsoby, slovo tvorným a sémantickým.

1. Nejčastější je způsob slovo tvorný. Nová pojmenování se tvoří odvozováním od základů jmenných (konkrétních, nedějových) i slovesných (popř. z dějového substantiva) pomocí monofunkční přípony *-né/-ovné* na základě analogie s existujícími lexikálními jednotkami. M. Dokulil (TS 1, s. 28) mluví u tohoto typu o mechanickém napodobení struktury, podle O. Martincové (1983, s. 49) jde o jednotky, které se vyznačují pouze vnější podobností slovo tvorné struktury bez zřetele k onomaziologické strukturaci pojmu. Tento sémanticko-slovo tvorný typ byl v češtině vždy velmi produktivní a nové názvy vznikají tímto způsobem dodnes.

Ze sémantického hlediska se **názvy s příponou *-né/-ovné*** tradičně dělí do tří skupin.¹⁰

Do první skupiny patří **názvy poplatků** za různé služby. Ty jsou v neologické vrstvě nejčastější, protože nové poplatky vznikají v souvislosti se zaváděním nových služeb, často při změně společenské, politické nebo hospodářské situace. Tato nová pojmenování označují nějaký způsob placení (dávku za určitý požadovaný výkon), který realizuje nositel děje. Patří především do administrativně správní oblasti, proto mají většinou charakter odborných názvů, popř. profesionalizmů nebo slangizmů, a poměrně rychle se uzualizují. Nové služby jsou dnes poskytovány jak v rámci veřejné správy (obecní úřady, soudnictví, pošta), tak i různými firmami a soukromými podnikateli, a tak se zvyšuje počet oblastí, kde se za služby vyžaduje nějaký poplatek. Zejména jde o oblast bankovníctví, telekomunikačních služeb, dopravy aj. Jako příklad z oblasti poštovních služeb můžeme uvést např. *dobírkovné* ‚poplatek za odeslání dobírky‘ a *složenkovné* ‚poplatek za odeslání peněz složenkou‘, z oblasti administrativy *faxovné* ‚poplatek za použití faxu‘, dále *vložné* ‚poplatek za účast v soutěži apod.‘¹¹, z oblasti obchodu *regálné* ‚poplatek za umístění zboží na regálu‘, z cestovního ruchu *plážovné* ‚vstupné na pláž, poplatek za použití pláže‘ apod. Ze skupiny poplatků určených k úhradě nákladů za něco lze uvést příležitostně užitý expresivní výraz *hotelné*, navrhovaný ve významu ‚poplatek za pobyt v nemocnici‘.

¹⁰ Viz podrobněji Trávníček 1951, s. 314 a TS 2, s. 675–6.

¹¹ Srov. též v PSJČ zastaralý výraz *vkładné* ‚členský poplatek‘.

Druhou skupinu tvoří **názvy platů, odměn a honorářů** (názvy služebních platů a příjmů vůbec, popř. názvy odměn za zvláštní výkon, peněžité náhrady za výdaje při výkonu služby, názvy příležitostných odměn a dáreků); z nových názvů uvedme např. *reprízné* ‚odměna autorovi za každé další užití jeho díla‘. Patří sem i celá řada okazionalizmů (často s expresivním zabarvením), jako např. výrazy *sedné* ‚odměna za přítomnost na zasedáních‘ a *špajzovné* ‚diety‘.

Třetí skupinu, z hlediska neologizmů nejméně početnou, tvoří názvy poplatků s významem **náhrady za utrpěnou škodu** (odškodné). Do této skupiny bychom mohli zařadit výraz *zádržné* ‚část peněz zadržena jako zástava, garance plnění smlouvy‘, z okazionalizmů např. *fackovné* ‚rizikový příplatek pro pracovníky finančních orgánů‘ (s expresivním zabarvením).

Vedle zcela nových lexikálních jednotek se v nové slovní zásobě češtiny objevují i některé názvy poplatků, které byly sice známy již dříve, ale teprve dnes se rozšiřuje jejich sféra užití (původně byly vázány především na odbornou sféru, na profesní prostředí ap.), např. *tlumočné* ‚honorář za tlumočení‘¹² aj.

2. Mimo tvoření nových názvů poplatků odvozováním je vhodné zmínit i další možnosti vzniku neologizmů. Sémantickým tvořením vznikají neosémantizmy od některých starších názvů poplatků, u nichž se v poslední době vyhraňuje nový, další význam. Např. u výrazu *listovné* k významu ‚poštovné za listovní zásilky‘ uvedenému v SsJČ jako zastaralý přibyl další význam ‚zalistovací poplatek, poplatek placený dodavatelem za zařazení zboží do prodeje‘; *výpalné* kdysi znamenalo ‚poplatek nepřátelskému vojsku za to, že upustí od vypálení obce‘, dnes se užívá ve významu ‚poplatek placený vydírajícímu za nucenou ochranu‘, podobně *pachtovné* (v SsJČ poněk. zast. ‚nájemné z hospodářského objektu‘) se dnes znovu užívá v témž významu jako neosémantizmus *výpalné*. K neosémantizmům se přimykají i některé revitalizované výrazy; v případě potřeby se totiž v novém kontextu obnovují některé výrazy, považované již dříve za zastaralé nebo zcela vyšlé z úzu (např. *mýtné* ‚poplatek vybíraný za používání cest‘ bylo obnoveno v souvislosti se zaváděním poplatků na dálnicích ap.).

Odvozováním příponou *-né/-ovné* a tvořením neosémantizmů vznikají v češtině nové jednoslovné názvy poplatků. Ukazuje se však, že některé z nich mají své protějšky také ve víceslovných pojmenováních (např. ze starších existují dvojice *parkovné* a *parkovací poplatek*, z nových *listovné* a *zalistovací poplatek*) a v řadě případů existuje pouze slovní spojení s lexémem *poplatek* a specifikujícím adjektivem; z nejnovějších víceslovných pojmenování, která nemají jednoslovný ekvivalent utvořený od téhož základu, uvedme např. *lustrační poplatek*, *připojovací poplatek*, *rezidentský poplatek*, *zaváděcí / zřizovací poplatek*, *zástavní poplatek*,

aktivační poplatek (za aktivaci mobilního telefonu), *dálniční poplatek* (za použití dálnice), *franzúzinkový poplatek*, *instalační poplatek* (za instalaci počítačového programu).

LITERATURA

- Dokulil, M.: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakl. ČSAV 1962. (TS 1)
- Kondrová, V.: Názvy dávek a poplatků. Tvoření slov v češtině 2, Praha, Academia 1967, s. 672–677. (TS 2)
- Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. Praha 1983.
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů. Praha, Academia 1998. (SN 1)
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha, Academia 2004. (SN 2)
- Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960–1971. (SSJČ)
- Sochová, Z. – Poštolková, B.: Co v slovnících nenajdete (novinky v současné slovní zásobě). Praha, Portál 1994.
- Trávníček, F.: Názvy dávek, platů, poplatků, odměn. Mluvnice spisovné češtiny, Praha 1951, s. 199 a 314.
- Ziková, M.: Slovtvorně motivované neologizmy – produktivita a pravidelnost jejich tvoření. In: Sborník prací FF BU, A50, 2002, s. 93–104.

¹² Zaznamenáno v odborné sféře již v 60. letech, srov. TS 2.